

WOKERMIER *ANERGATES ATRATULUS* (SCHENCK, 1852)

Tekst – A.J. van Loon (EIS-Nederland)

Herkenning

De Midden-, West- en Noord-Europese mieren (werksters en koninginnen) zijn het beste te determineren met Seifert (1996 2007). Een bruikbare Nederlandstalige tabel is die van Schoeters & Vankerkhoven (2002).

Anergates atratulus is een permanente sociaalparasiet (zie levenswijze) in de nesten van *Tetramorium*-soorten, in Nederland voornamelijk van de algemene *Tetramorium caespitum* (zwarte zaadmier). *Anergates* betekent letterlijk ‘werksterloos’; deze soort kent dus geen werksterkaste. De koningin en de door haar geproduceerde nieuwe koninginnen en mannetjes zijn alleen te vinden door *Tetramorium*-nesten open te maken. Slechts zelden heeft men het geluk om een nest te vinden waar de nieuwe koninginnen net naar buiten komen om uit te vliegen. De koninginnen zijn 2,5-3 mm lang en hebben op de bovenzijde van het achterlijf een overlangse, diepe gleuf en de antennen zijn 11-ledig (bij *Tetramorium* 12-ledig). De mannetjes zijn bleek, krom, met een bijna larfachtig uiterlijk. Een actief eiereleggende *Anergates*-koningin heeft een enorm opgezwollen achterlijf (zo groot als een erwt). Van mei tot september zijn ze in de *Tetramorium*-nesten te vinden.

Te verwisselen met

Met geen enkele soort te verwarren.

Levenswijze

Anergates atratulus is een werksterloze permanente sociaalparasiet, en kan niet zelfstandig leven. De *Anergates*-koningin laat zich na het uitvliegen in een nieuw *Tetramorium*-nest adopteren. De moederkoningin daarvan wordt aan haar lot overgelaten en sterft of wordt mogelijk door de haar eigen werksters gedood. In een *Tetramorium*-nest kunnen zich meerdere *Anergates*-koninginnen vestigen (polygynie). Omdat de *Tetramorium*-koningin dood is, wordt het reeds aanwezige broed (eieren, larven en poppen) niet meer aangevuld. Daarom sterft het gastheernest binnen twee tot drie jaar uit. Dit betekent dat de *Anergates*-koningin(nen) in zeer korte tijd een grote hoeveelheid nageslacht moet produceren. Haar hele bestaan staat in het teken van deze productie en haar achterlijf zwelt op tot groteske proporties in verhouding tot de rest van het lichaam. Er kunnen tot wel 4000 geslachtsdieren (1000 mannetjes, 3000 koninginnen) in een gastheernest worden aangetroffen (Seifert 2007). De paring vindt al plaats in het nest, waarna de bevruchte koninginnen uitvliegen. Er is daardoor een grote mate van inteelt, maar die wordt enigszins gecompenseerd doordat de geparasiteerde nesten polygyn zijn, met koninginnen oorspronkelijk afkomstig uit verschillende nesten, zodat er toch enige genetische uitwisseling bestaat.

Biotoop & ecologie

De biotoop van *Anergates* is feitelijk de biotoop van *T. caespitum*: warme graslanden in de duinen en heideterreinen, schrale graslanden, kalkgraslanden en open bosranden; *T. caespitum* is warmteminnend.

Inventarisatie

Anergates atratulus is enerzijds zeldzaam en anderzijds brengt de parasitaire levenswijze met zich mee dat de soort nauwelijks is te inventariseren, tenzij men bereid zou zijn ieder *Tetramorium*-nest open te maken en grondig te doorzoeken. Het is evident dat dat een ondoenlijke en ook ongewenste werkwijze is. Mocht men toch op zoek willen gaan naar de geslachtelijke dieren: deze kunnen van mei tot in september in de nesten aanwezig zijn. Mierennesten van de gastheer *T. caespitum* zijn in de geschikte biotopen algemeen en redelijk makkelijk te vinden. Ook kan met buisvalletjes de aanwezigheid van de soort eenvoudig worden vastgesteld.

Verspreiding in Europa

Europa, zuidelijk tot in Noordoost-Spanje, Noord-Italië en Griekenland, noordelijk tot in Zweden en Finland, oostelijk tot West-Siberië; ingevoerd in Noord-Amerika (Van Loon 2004, Seifert 2007, www.faunaeur.org). De soort wordt nergens veel gevonden, maar van bedreiging is nergens sprake. De plaatsing op de lijst van bedreigde soorten van de IUCN vond plaats omdat de soort afhankelijk is van het wel en wee van een gastheersoort. *Tetramorium caespitum* is echter een algemene soort in Europa.

Verspreiding van de woekermier voor (cirkel) en vanaf 1980.

Verspreiding in Nederland

Er zijn slechts enkele verspreide vindplaatsen.

Trend

Het beperkte aantal gegevens laat nauwelijks uitspraken over de trend toe. De gastheersoort *Tetramorium caespitum* is echter heel algemeen en gaat zeker niet achteruit, dus er kan redelijkerwijs worden aangenomen dat de populatie van *Anergates* stabiel is.

Bedreigingen

Zolang in een bepaald gebied *Tetramorium*-nesten ruim aanwezig zijn, zullen eventueel aanwezige *Anergates*-populaties niet in hun voortbestaan bedreigd worden. De plaatsing op de lijst van bedreigde soorten van de IUCN vond plaats omdat de soort afhankelijk is van het wel en wee van de gastheren, in Nederland voornamelijk *T. caespitum*.

Beheer

Een speciaal beheer gericht op *Tetramorium caespitum* lijkt in Nederland niet nodig. Algemene maatregelen die gericht zijn op het voorkomen (of verwijderen) van verruiging in terreinen en op ontsnippering van leefgebieden zijn ook gunstig voor deze soort, mits de maatregelen niet te grootschalig zijn. Goede, aaneengesloten populaties van *Tetramorium caespitum* zijn ook gunstig voor nog een andere parasitaire mierensoort in *Tetramorium*-nesten, namelijk *Strongylognathus testaceus* (sabelmier).

Kansen

Niet van toepassing.

Literatuur

- Loon, A.J. van 2004. Mieren – Formicidae. In: M. Reemer, A.J. van Loon & T.M.J. Peeters (redactie), De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata), Nederlandse Fauna 6, Nationaal Natuurhistorisch Museum, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden, pp. 227-263.
- Schoeters, E. & F. Vankerhoven 2002. Onze mieren 2: geactualiseerde determinatietabel voor België. Educatie Limburgs Landschap vzw Heusden-Zolder, België.
- Seifert, B. 1996. Ameisen – beobachten, bestimmen. Naturbuch Verlag, Augsburg.
- Seifert, B. 2007. Die Ameisen Mittel- und Nordeuropas. Lutra Verlags- und Betriebsgesellschaft, Görlitz.